

Geen sacramentalisme

Prof.Dr. A.M.Brouwer

Onder sacramentalisme verstaan wij, dat bepaalde religieuze handelingen die iemand ondergaat of verricht, een zekere krachtwerking op hem uitoefenen, ongeacht of hij dat zelf wil of niet en ongeacht de vraag of hijzelf in enige geloofsbetrekking staat tot de godheid waarmee die religieuze handeling verband houdt. De werking van het sacrament is een “natuurlijk”gebeuren, dat het best te vergelijken is met de werking van een elektrische draad. Wie daarmee in aanraking komt, bewust of onbewust, opzettelijk of per ongeluk, ondergaat de werking van de elektrische stroom. Een eenvoudig voorbeeld hiervan is de opvatting, dat de toediening van de doop aan een pas geboren kind ten gevolge zou hebben, dat de erfzonde van het kind wordt afgewassen of weggenomen.

In de godsdiensten der natuurvölker is een groot deel van het religieus besef met het geloof aan zo'n krachtwerking verbonden. In de antieke Voor-Aziatische godsdiensten, die grotendeels natuur-religies waren, is het geloof aan zo'n krachtwerking verbonden aan inwijdingshandelingen: mysteriehandelingen, die degene die ze ondergaat, in een reële verbinding brengen met de godheid, zodat hij aan diens onsterfelijkheid deel krijgt.

Het oudste Christendom is in een wereld opgetreden die doortrokken was van geloof aan zulke krachtwerking en daarom ook rijk was aan magie, d.i. aan de vermeende macht over krachten die onheilbrengende krachten kunnen afweren. De godsdienstige taal der oudheid is van zulke gedachten vervuld. Zij houdt verband met de mysterie-godsdiensten en met magie. Wie van die taal gebruik maakt, om zijn godsdienstige opvattingen mede te delen, moet uitdrukkingen gebruiken die in de mysterie-godsdiensten en in de magische gebruiken van die tijd een bepaalde inhoud hebben. Dat is heden ten dage met de zendingswerkzaamheid nog altijd het geval. Het is onvermijdelijk, daar de taal de uitdrukkingwijze is van het volksbewustzijn. Pas wanneer een deel van de heidense bevolking gekerstend is, wordt ook de taal gekerstend.

Daarom spreekt het vanzelf, dat ook Paulus vele uitdrukkingen gebruikt heeft, die in de Grieks sprekende wereld van zijn tijd met krachtwerking, met sacramentalisme, gevuld zijn. Vanuit het bewustzijn der heidense wereld kon zijn prediking daarom licht worden misverstaan, wat alleen door voortdurend onderricht kon worden voorkomen. Eén der vragen, die de laatste dertig jaar telkens opnieuw zijn opgeworpen, betreft het sacramentalisme: Is Paulus misschien zelf onder beslag van het magisch, dynamisch, sacramentalistisch denken van zijn tijd geweest en heeft hij doop en avondmaal ook als zodanig gepredikt?

GEEN SACRAMENTALISME

Jezus geen sacramentalist

Het staat wel vast, dat Jezus niet sacramentalistisch dacht. Hij heeft het heil op geen enkele wijze aan de doop verbonden geacht. *Hij heeft zelf nooit gedoopt* (Joh.4:2). Zelfs in Mark. 16:16, waar een uitspraak is te vinden (in het niet van Markus zelf afkomstige slot) over het zich laten dopen en het behouden worden, is het geloof de voorwaarde van het behoud en de doop een uiterlijk teken van het geloof, waardoor men in de gemeente wordt opgenomen; terwijl wie niet gelooft (van niet gedoopt-zijn is hier geen sprake) zal veroordeeld worden. En ook in Matth.28:19, waar sprake is van het tot leerling-maken van alle volken, is van geen doop die noodzakelijk is tot de zaligheid sprake, maar alleen van het uiterlijk teken van het tot de gemeente behoren.

In de avondmaalswoorden is ook niets dat dwingt om aan een magische werking te geloven. Jezus nam het brood en zei: “Neemt, dit is mijn lichaam”. En bij de beker zei hij: “Dit is mijn verbondsbloed dat voor velen vergoten wordt”. Hijzelf stond er in levenden lijve bij. Wie van de aanwezigen kon er ook maar een ogenblik aan denken, dat dit anders dan beeldspraak was? Het ligt geheel in de lijn van de profetische verkondiging, om door een uiterlijk teken een geestelijke waarheid aanschouwelijk te maken voor het gehoor. Wat kon duidelijker de geestelijke eenheid met Christus tot uitdrukking brengen dan het samen eten (en drinken) van hetzelfde brood (en dezelfde wijn)?

De gehele verkondiging van Jezus is gericht op het geweten, op de wil, op het verantwoordelijkheidsgevoel, op het geloof, op de gemeenschap met de Vader in geest en in waarheid (Joh.4:21-24). Daarin is voor sacramentalisme geen plaats.

Paulus geen sacramentalist

Niet anders is het bij Paulus. Hij gebruikt een aantal uitdrukkingen, die spreken van de innigste gemeenschap met Christus en waaraan men, als er niets anders bekend was dan die uitdrukkingen, een sacramentalistische inhoud zou kunnen geven. Maar hij ontkomt voor zichzelf telkens aan dit gevaar, door de nadruk te leggen op de geloofsverhouding tot Jezus Christus, die éénmaal stierf en opstond en eenmaal zal wederkomen, waarnaar de gelovige met spanning heeft uit te zien. Het komt hierbij aan op de verantwoordelijkheid van de gelovige en niet op een door een uiterlijke handeling vanzelf werkende krachtsverbinding met Christus. Dat geldt ook voor het bekende gedeelte over de doop in Rom.6:1-11. Hierin is van een sacramentalistisch gelegde, uit zichzelf werkende band met Christus geen sprake, maar alles is gebouwd op wat God in Jezus Christus voor iedere gelovige heeft gedaan en op de verantwoordelijkheid van de gelovige die niet in zonde mag blijven leven.

Bovendien vinden we naast die aan de “mystiek” ontleende uitdrukkingen tal van beelden die aan de geheel uiterlijke juridische verhoudingen ontleend zijn. Beschouwt men deze alleen, los van de andere, dan

zou men tot de conclusie moeten komen, dat Paulus een geheel uiterlijke verhouding van de mens tot God heeft gepredikt, als van de rechter tot de aangeklaagde. Zij vormen echter een tegenwicht tegen het door hem niet bedoelde eenheidsstreven van de mystici. Beide beeldreeksen *samen* geven het gevoel van Paulus weer en brengen tot uitdrukking de diep persoonlijke verhouding van de Vader tot zijn kind door de liefde die in Jezus Christus openbaar is geworden.

Bewijsteksten

Dat Paulus, als tolk van Christus en als goed Israëliet, niet gedacht heeft aan een onpersoonlijke werking van de “sacramenten”, zoals men later doop en avondmaal genoemd heeft, komt op verschillende wijzen duidelijk aan het licht.

Had hij de doop als onmisbare inwijdingsritus en het avondmaal als een vanzelf werkende gemeenschap met Christus beschouwd, dan zou hij in de prediking daarop de volle nadruk hebben gelegd. Dat doet hij echter nergens.

Hij verheugt zich erover, dat hij in Korinthe maar weinigen heeft gedoopt. “Want *Christus heeft mij niet gezonden om te dopen, maar om het evangelie te verkondigen*” (1 Kor.1:13-17). Zou hij zoiets zeggen, als hij de doop als onmisbaar sacrament beschouwde?

Hij spreekt slechts weinig over de doop en over het avondmaal alleen maar in de eerste brief aan de Korinthiërs, omdat er misbruiken bij de viering daarvan waren ingeslopen. Had hij er een heilswaarde aan gehecht, enigszins noodzakelijk voor het behoud van de mens, zou hij er dan niet herhaaldelijk op gewezen hebben? Nu zegt hij evenwel: “*Het Koninkrijk Gods bestaat niet uit spijs en drank, maar uit gerechtigheid en vrede en blijdschap door de heilige Geest*” (Rom.14:17).

Als de Thessalonicenzen bezorgd zijn over het lot van hen die ontslapen en nu misschien geen deel zullen hebben aan het heil bij de wederkomst des Heren, dan troost Paulus hen niet met te zeggen, dat ook de gestorvenen immers gedoopt zijn en het heilig avondmaal hebben genoten, maar hij wijst erop, dat wij in het *geloof* de zekerheid hebben, dat wij Christus toebehoren (1 Thess.4:14).

Hij waarschuwt met nadruk tegen een uiterlijk vertrouwen op de besnijdenis, als teken dat men behoort tot Gods volk; want op het uiterlijke teken komt het niet aan. “Want niet hij is een Jood, die het uiterlijk is, en *niet dat is de besnijdenis, die uiterlijk aan het vlees geschiedt*. Maar Jood is hij, die het in het verborgen is; en de besnijdenis betreft het hart naar de geest, niet naar de letter”. En zou Paulus bij zo’n opvatting nu toch aan doop en avondmaal een sacramentalistische waarde hebben gehecht?

Dat hij dat niet heeft gedaan, spreekt hij met zoveel woorden uit in 1 Kor.10. De achtergrond van dit hoofdstuk is de sacramentalistische misvatting bij de Korinthiërs. Wij hebben hier een voorbeeld, hoe een jonge gemeente, waarvan de bewustzijnsinhoud met gedachten aan krachtwerking gevuld is, ook

GEEN SACRAMENTALISME

de als symbolische tekenen bedoelde gebruiken van doop en avondmaal op dezelfde onpersoonlijke wijze opvat en gebruikt. En nu trekt Paulus daartegen met nadruk ten strijde. Hij gebruikt het beeld van Israël, dat ook “tot Mozes” was gedoopt en ook hemelse spijs en hemelse drank had genoten, *maar wegens zijn zonden toch in de woestijn is omgekomen*. Dit werd tot onze lering geschreven, zegt hij, opdat wij ons niet aan dezelfde zonde schuldig zouden maken en ons heil afhankelijk stellen van de uiterlijke bediening van doop en avondmaal, terwijl het alles afhangt van onze verantwoordelijke, diepersoonlijke gehoorzaamheidsverhouding tot God.

Daarom kan hij ook in 1 Kor.13 deze verhouding samenvatten als geloof, hoop en liefde, waarvan de meeste de liefde is. En daarom kan hij ook het heil uitdrukken met het aan het Oude Testament ontleende beeld van de rechtvaardiging door het geloof en door het geloof *alleen*.

Wanneer hij dan in 1 Kor.10:16 en 17 spreekt van gemeenschap aan het lichaam van Christus en het allen deel hebben aan één brood, is het onmogelijk op deze éne plaats toch te denken aan een sacramentalistische opvatting van het avondmaal. Dit zou in strijd zijn met zijn gehele prediking elders. Wij moeten hier denken aan een redenering die uitgaat van het bewustzijn van zijn lezers, om hen voor het gevaar van afgodendienst te bewaren, juist met een beroep op hun verantwoordelijkheidsgevoel en volstrekt niet met een dynamisch berusten in de gemeenschap met Christus. Het samen eten gaf een verbondenheid met elkaar, ook met Christus, maar met deze laatste alleen als het *geloof* die verbinding tot stand bracht. Dit is de doorlopende voorstelling bij Paulus en het is ondenkbaar, dat hij haar hier niet als de vanzelfsprekende vooronderstelling van zijn redenering zou hebben beschouwd, maar de gemeenschap door het eten zonder meer tot stand wilde laten komen.

Conclusie

Wij menen daarom geen reden te hebben, aan Paulus enige inconsequentie te moeten toeschrijven. In elk geval is het duidelijk, dat hij het christelijk geloof nooit op enige sacramentalistische opvatting heeft willen bouwen; integendeel herhaaldelijk met nadruk tegen deze misvatting heeft gewaarschuwd.

Willen wij Jezus Christus volgen en gehoor geven aan wat zijn grootste apostel heeft gepredikt, dan zullen wij met de grootste zorg alle sacramentalisme in de eredienst en in onze persoonlijke verhouding tot God moeten vermijden en elke poging die daartoe leidt, bestrijden.

* * * * *

[uit: A.M.Brouwer, *De kerkorganisatie der eerste eeuw en wij*, Bosch en Keuning, Baarn z.j., pag.125-130].